

« پاسخ تحلیلی زبان و ادبیات فارسی »

«دکتر هامون سبطی»

۱- پاسخ گزینه‌ی ۲ «جرز» هم‌ریشه‌ی «احتران» است؛ یعنی دعایی برای احتراز از آفات و چشم‌زخم‌ها می‌نویسند. «تعویذ» هم‌ریشه‌ی «نعوذ بالله» است؛ یعنی دعایی که به کمک آن به خدا پناه می‌بریم. (به‌کمک دانستن هم‌ریشه‌ها، به خاطر سپردن معنا و املا‌ی واژه‌ها بسیار ساده‌تر می‌شود. روش اصلی آموزش در کتاب «املا و لغت در آزمون سراسری» همین شیوه است.)

۲- پاسخ گزینه‌ی ۲ «مُؤزَن» هم‌ریشه‌ی «وزن» است؛ یعنی کسی که به سخن، وزن و آهنگ می‌بخشد یا همان شاعر (شعرپرداز). این واژه را با «مؤذَن» که هم‌ریشه‌ی «اذان» است اشتباه نگیرید.

۳- پاسخ گزینه‌ی ۱ شرنگ: زهر / رز = تاک: درخت انگور، مُو هر سه واژه‌ی گزینه‌ی دوم نوعی اسب؛ هر سه واژه‌ی گزینه‌ی سوم نوعی صدا و هر سه واژه‌ی گزینه‌ی چهارم نوعی پوشش ویژه‌ی جنگ هستند؛ بنابراین مترادف‌اند.

۴- پاسخ گزینه‌ی ۳ املا‌ی انتفاع (نفع بردن)، لئیم (پست) و مُهمل (اهمال‌شده، بیهوده) غلط آمده‌است. «لئیم» را نباید با «لعین» اشتباه بگیریم. این واژه‌های نزدیک به هم که باعث بروز اشتباه در پاسخ گفتن به تست‌های معنا و املا می‌شوند در بخش «اشتباه نشود» کتاب «املا و لغت در آزمون سراسری» گردآوری شده‌اند.

۵- پاسخ گزینه‌ی ۱ «حسرات» جمع «حسرت» است، پس املا‌ی آن درست است. «مفارغت» به معنی آزادی و آسودگی است و نمی‌تواند با «حسرات» همراه باشد، پس باید آن‌را به‌شکل مفارقت (دوری و هجران) نوشت تا با مفهوم عبارت متناسب شود.

۶- پاسخ گزینه‌ی ۲ «خواندن» در معنی «نامیدن / به‌شمار آوردن» جمله‌ی چهارجزئی با مفعول و مسند می‌سازد. در این عبارت نیز «خواندن» در همین معانی به‌کار رفته‌است، اما از آن‌جا که مجهول شده‌است، مفعول از دست داده‌است و جمله‌ی حاصل، سه‌جزئی با مسند است.

نهاد: حیرت در امر جهان و ندانستن راز او ... جهان و ... مسند: مضامین اصلی شعر خیامی

۷- پاسخ گزینه‌ی ۴ نزدیک‌بین: آن‌که نزدیک را می‌بیند / پاسخ‌گو: آن‌که پاسخ را می‌گوید / آینه‌گردان: آن‌که آینه را می‌گرداند / حصیرباف: آن‌که حصیر را می‌بافد.

۸- پاسخ گزینه‌ی ۱ واژه‌های مشتق: ۱- ویژگی ۲- پیچیدگی ۳- گرایش («گرا» بن مضارع «گرویدن» است). ۴- هندی * («ی» در «حدی»، «ی» نکره‌ساز است. «ی» در «هندی» (منسوب به هند) «ی» نسبی (صفت‌ساز) است. می‌دانیم که «ی» نکره‌ساز تکواژ تصریفی است و در ساختار واژه‌ها تأثیر نمی‌گذارد.

واژه‌های مشتق- مرکب: ۱- نکته‌سنجی ۲- خیال‌پروری ۳- مضمون‌آفرینی ۴- باریک‌اندیشی ۵- خیال‌بافی ۶- توصیف‌گرایی

۹- پاسخ گزینه‌ی ۳ باز هم طراح محترم، سهل‌انگارانۀ سؤالی پرابهام و بحث‌انگیز طرح کرده‌اند که احتمالاً خود به هم‌ریزه‌کاری‌ها و پیچیدگی‌های آن توجه نداشته‌اند؛ برای مثال «درلغت» را می‌توان یک واژه و بر روی هم قید به شمار آورد یا «حدیث عشق و عاشقی گفتن»، طبق سابقه‌ی تست‌های آزمون سراسری- که مثلاً «آشناساختن» در آن‌ها یک واژه به شمار آمده‌است- باید یک واژه به‌شمار آید؛ زیرا در غیراین صورت نقش گروه «حدیث عشق و عاشقی» در جمله‌ی «غزل در لغت به معنی عشق بازی و حدیث عشق و عاشقی گفتن است» مشخص نخواهد بود؛ البته این نکات خارج از حوصله‌ی و توان دانش‌آموزان در جلسه‌ی کنکور و حتی ... است.

به ترتیب احتمالاً نظر طراح یا طراحان محترم این تست از سر بی‌دقتی! این چنین بوده است:

غزل / در / لغت / به / معنی / - / عشق + باز * / ی / او / حدیث / - / عشق / او / عاشق / ی / گفت + - / ن / است + / Ø / و / در / اصطلاح / - / شعرا / ابیات + ی / است + Ø / بر / یک / وزن / او / قافیه / او / با / مطلع / - / مصرع ⇐ ۳۲ واژه و ۳۹ تکواژ * «باز» بن مضارع از مصدر «باختن» است که به معنی «بازی کردن» نیز به کار می‌رفته است و در واژه‌هایی مانند «قمارباز»، «کیوترباز»، «توپ‌بازی»، «کاغذبازی» و ... هنوز به این معنا به کار می‌رود.

۱۰- پاسخ گزینه‌ی ۴ گزینه‌ی نخست: مزید نعمت (فراوانی نعمت): واقعیت دارد ⇐ اضافه‌ی تعلقی / شرط انصاف: واقعیت دارد ⇐ اضافه‌ی تعلقی / مرغ سحر: واقعیت دارد ⇐ اضافه‌ی تعلقی / کلاه شکوفه: واقعیت ندارد ⇐ شکوفه به کلاهی بر سر شاخه تشبیه شده است. ⇐ اضافه‌ی تشبیهی
گزینه‌ی سوم: جیب مراقبت: در عبارت «سر به جیب مراقبت فرو بردن» مراقبت هدف انجام کار را نشان می‌دهد (سر به جیب فرو بردن با هدف مراقبه) پس اضافه‌ی اقترانی (همراهی) است.

هر گاه مضاف‌الیه، هدف یا حالت انجام امری را نشان دهد به آن اضافه، اقترانی (همراهی) می‌گویند؛ یعنی کار را حالتی یا هدفی، همراهی می‌کند. (اقتران: همراهی، نزدیکی).

چند نمونه‌ی دیگر: دست ادب بر سینه نهاد / دست دوستی به سوی ما دراز کرد / عرق شرم بر چهره‌اش نشست.

امید اجابت: واقعیت دارد ⇐ اضافه‌ی تعلقی / دیوار اَمّت: واقعیت ندارد ⇐ اَمّت اسلام در استحکام و پایداری به دیواری مانند شده است ⇐ اضافه‌ی تشبیهی.
قصه‌ی عشق: هم می‌تواند واقعی فرض شود (تعلقی باشد) و هم می‌توان پنداشت که عشق به قصه‌ای مانند شده است (تشبیهی)؛ پس تنها درون متن می‌شود در مورد نوع چنین ترکیب‌هایی داوری کرد.
گزینه‌ی سوم: پرده‌ی ناموس: ناموس (آبروی) بندگان به پرده‌ای مانند شده است که خدا آن را از هم نمی‌درد ⇐ اضافه‌ی تشبیهی
سرور کاینات: واقعیت دارد ⇐ اضافه‌ی تعلقی
درگاه خدا: واقعیت ندارد (اگر می‌گویید واقعیت دارد، بفرمایید نشانی درگاه خدا کجاست؟ چه قدر مساحت دارد؟ چه ارتفاعی دارد؟ و ...) ⇐ خداوند به پادشاهی مانند شده است که صاحب کاخ و درگاه است ⇐ اضافه‌ی استعاری

هر گاه مضاف در ذهن ما به چیزی تشبیه شود که مضاف‌الیه جزئی از آن چیز یا یکی از ویژگی‌های آن باشد، نوع اضافه، استعاری است. اضافه‌ی استعاری حالتی خاص از آرایه‌ی استعاره‌ی مکینه است.

چند نمونه‌ی دیگر: دست آسمان / چهره‌ی زمین / باریدن عشق / رویدن احساس / عمق عاطفه و ...

برای توضیح بیشتر در این زمینه به کتاب جمع‌بندی ادبیات که پس از جشن نوروز منتشر خواهد شد و تست‌های دوره‌ای تارنمای نشر دریافت، مراجعه کنید.

۱۱- پاسخ گزینه‌ی ۲ در گزینه‌ی اول و سوم معطوف و در گزینه‌ی چهارم بدل دیده می‌شود («روز نخستین آفرینش» بدل «نوروز» است).

درست است که «نوروز» در گزینه‌ی دوم دو بار آمده است اما نقش تکرار ندارد؛ زیرا در دو جمله‌ی متفاوت آمده است.

نقش تکرار، یعنی به کار رفتن یک واژه در یک جمله در یک نقش، نمونه: نوروز جشن ملی ماست، نوروز.

به سه نقش معطوف (هم‌پایه‌های درون یک جمله)، بدل، تکرار، نقش‌های تبعی می‌گویند.

۱۲- پاسخ گزینه‌ی ۳ «کتاب احمد» و «مسالك المحسنين» از طالبوف است و «سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم بیگ» از زین‌العابدین مراغه‌ای. (این تست از فهرست اعلام کتاب ادبیات سال دوم دبیرستان طرح شده‌است.)

۱۳- پاسخ گزینه‌ی ۴ (از فهرست اعلام کتاب ادبیات سال سوم دبیرستان طرح شده‌است.)

۱۴- پاسخ گزینه‌ی ۳ «آواز پر جبرئیل» کتابی است از شیخ اشراق، سهروردی که در میان در آمد فصل ادبیات داستانی ادبیات پیش‌دانشگاهی به آن اشاره شده‌بود، اما از چند سال پیش این نکته از این درس حذف شده‌است! البته این ترکیب در متن درس «شب کویر» نیز آمده‌است که مطمئناً معلمان صاحب‌حوصله به دانش‌آموزان خود می‌گویند که در این‌جا دکتر شریعتی نام یکی از آثار سهروردی را تضمین کرده‌است و شاید طراح محترم بر همین اساس به خود اجازه داده که از مطالب حذف‌شده‌ی کتاب سؤال طرح کند. (و شاید هم فقط بی‌دقتی باعث طرح چنین تستی شده‌است.)

۱۵- پاسخ گزینه‌ی ۱ «شنیدن بو» حس آمیزی فرض شده‌است. «نور چشم» استعاره‌ی آشکاری از معشوق است و بین «دیده‌ام» در مصراع اول و «دیده‌ام» در مصراع چهارم (به معنای چشم) جناس تام در نظر گرفته شده‌است. البته این تست خالی از اشکال نیست، زیرا در مصراع دوم معنای دیگر واژه‌ی «بو» یعنی «آرزو» می‌تواند به دلیل وجود واژه‌ی «بخت» به ذهن خطور کند و به همین دلیل گزینه‌ی «ایهام تناسب» را نمی‌توان کاملاً مردود دانست. همچنین پیدا کردن جناس تام میان واژه‌های دو بیت، در کتاب‌های درسی و کلاس‌های درس ادبیات معمول نیست و دانش‌آموزان را دچار شک و تردید می‌کند.

۱۶- پاسخ گزینه‌ی ۴ در گزینه‌ی دوم میان موجز (سخن خلاصه و کوتاه) و اطناب (به درازا کشاندن سخن) حدوداً تضاد دیده می‌شود. البته چون «موجز» صفت است و «اطناب» اسم، این تضاد کمی ایراد دارد. در گزینه‌ی سوم «دست» مجاز از قدرت و امکان است.

معنای بیت چهارم: وقتی با هیبت به دشمنانت می‌نگری، دل آن‌ها را مانند جیوه به لرزه در می‌آوری (کنایه از آن‌که آن‌ها را می‌ترسانی). همان‌طور که می‌بینید در این بیت فقط تشبیه و کنایه پدید آمده‌است و شاعر برای هیچ موضوعی، علتی بی‌ربط یا غیرواقعی ذکر نکرده‌است، بنابراین حسن تعلیل در آن پدید نیامده‌است.

۱۷- پاسخ گزینه‌ی ۳ میان این آرایه‌ها بهتر است ابتدا به دنبال جناس تام برویم؛ می‌بینیم که تنها در گزینه‌ی سوم به واژه‌های تکراری برمی‌خوریم؛ حالا باید ببینیم که آیا این واژه‌ها در دو معنای متفاوت به کار رفته‌اند یا خیر، که می‌بینیم پاسخ مثبت است و جناس تام داریم: باد: ۱- حرکت هوا ۲- فعل دعایی (= باشد) پیدا کردن سایر آرایه‌ها در این بیت آسان است. حالا لطفاً خوب فکر و ذوقتان را به کار بگیرید و بگویید کدام قسمت این بیت ایهام دارد؟

پاسخ: اگر به این پاسخ رسیده‌باشید مطمئناً از این بیت لذت بسیاری نیز نصیبتان شده‌است:

می‌رود بر باد:

۱- اگر مربوط به «دل» باشد، یعنی از دست می‌رود.

۲- اگر مربوط به «سر زلف یار» باشد، یعنی در باد تکان می‌خورد!

۱۸- پاسخ گزینه‌ی ۲ معنای بیت دوم: هرچه تو را از معشوق غافل کند، در حقیقت آن چیز معشوق واقعی توست.

مفهوم مشترک سه بیت دیگر: بی‌توجهی به بهشت و تنها به خدا توجه داشتن.

البته مفهوم نهایی بیت گزینه‌ی دوم نیز می‌تواند همین مفهوم مشترک باشد، با این حال در بیت دوم برخلاف سه بیت دیگر هیچ اشاره‌ی مستقیمی به بهشت یا آخرت نشده‌است.

۱۹- پاسخ گزینه‌ی ۱ مفهوم گزینه‌ی نخست: شگفت‌زدگی انسان در برابر اسرار آسمان و جهان مفهوم مشترک سه گزینه‌ی دیگر: سررشته‌ی همه‌ی امور در دست خداست.

۲۰- پاسخ گزینه‌ی ۴ معنای بیت چهارم: زر و سرمایه برای خوردن و خرج کردن است نه جمع کردن و زیر خاک نهادن. طلایی که زیر خاک دفن شده باشد با سنگ چه تفاوتی دارد؟ مفهوم بیت‌های دیگر: ستایش زر و سرمایه‌اندوزی یا همان پول‌پرستی خودمان!

۲۱- پاسخ گزینه‌ی ۲ مفهوم مشترک: غنیمت‌شمردن فرصت‌ها برای نیکوکاری نمودن در حق دیگران مفهوم بیت گزینه‌ی نخست: شکر نعمت، نعمت افزون کند. مفهوم بیت گزینه‌ی سوم: لطف و محبت به دیگران آن‌ها را رام و مطیع ما می‌کند. معنای بیت چهارم: از زمانی که مُلک و سلطنت در دست توست، آشوب و فتنه در کشور از میان رفته‌است. (نمونه‌ای از مدیحه‌سرایی‌های شاعران چاپلوس و درباری!)

۲۲- پاسخ گزینه‌ی ۳ مفهوم بیت سوم: سفارش به صبر و شکیبایی مفهوم مشترک دیگر بیت‌ها: عاشق صبر و شکیبایی ندارد.

۲۳- پاسخ گزینه‌ی ۴ سفارش بیت چهارم: اول خود را اصلاح کنیم و سپس دیگران را نصیحت نماییم. سفارش مشترک دیگر بیت‌ها: صداقت و راستی پیشه کنیم.

۲۴- پاسخ گزینه‌ی ۱ مفهوم بیت نخست: معشوق قصد و علاقه‌ای برای دل‌بردن از عاشق ندارد. (استغنا‌ی معشوق) مفهوم بیت‌های دوم و سوم: معشوق، عاشق را به‌سوی خود می‌کشد. مفهوم بیت چهارم: اختیار عاشق در دست معشوق است.

گرچه مفهوم بیت چهارم با بیت نخست در تقابل نیست اما از آن‌جاکه مفهوم بیت نخست با بیت‌های دوم و سوم در تقابل و تضاد است به‌سادگی می‌شود پاسخ موردنظر طراح محترم را حدس زد؛ اما مطمئناً این تست کاملاً سنجیده و استاندارد به حساب نمی‌آید.

۲۵- پاسخ گزینه‌ی ۳ اندکی آشنایی با متن دو درس «کاوه‌ی دادخواه» و «گذر سیاوش» از آتش برای پاسخ‌گفتن به این تست کافی بود.

با سپاس از هم‌فکری هم‌کاران گرامی ام آقایان محمد امیرسلیمانی و علی بداغی!

دکتر هامون سبیطی